

№ 25 – 26 (798 – 799)

Ліпень 2020 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

kazeta.by

bfk.by

У нумары:

☞ Асоба ў краязнаўстве: **Анатоль Хлапкоў з Чырвонага Берага і Іван Шавель з Старога Сержаня** – **стар. 2, 4-5**

☞ Царкоўнае краязнаўства: **храмы мястэчка Трабы** – **стар. 6**

☞ **Выданне: кніга пра мэту і сэнс існавання** – **стар. 7 і 10**

☞ **Музеі: срэбныя лыжкі з Нясвіжа і рарытэты Кіціна** – **стар. 9**

Нумары пад час фестывалю «Бераліны» ў Ашмянскім раёне

Фота Анатоля БУТЭВІЧА

Свята Перамогі ў здымках бібліятэкара

У сельскай бібліятэцы аг. Гальшаны Ашмянскага раёна працуе фотавыстава «Гэты дзень мы набліжалі як маглі...», прысвечаная 75-годдзю Перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне. Аўтар фотаздымкаў – мясцовы краязнаўца, былая загадчыца Гальшанскай дзіцячай бібліятэкі Валяціна Лабуніна. Больш за 40 гадоў яна прысвяціла бібліятэчнай справе, выхавала не адно пакаленне чытачоў. Яна не толькі прышчапіла дзецям любоў да чытання, але і

перадавала сваё майстэрства ў іншых сферах дзейнасці.

А захапленні ў Валяціны Сцяпануны рознабаковыя: фатаграфія, шахматы, маляванне, а яшчэ цяга да вывучэння роднага краю. Аматырскае фатаграфаванне перарасло ў сапраўднае фотамайстэрства, якім асабліва актыўна пачала займацца пасля выхаду на заслужаны адпачынак. Шматлікія фотапрацы, прысвечаныя Гальшанам і навакольным мясцінам, дэманстраваліся на фотавыставах

«Гальшаны ў пачатку XXI стагоддзя» (2005), «Замку Сапегаў 400, а Гальшанам 730» (2010), «3 гісторыі Свята-Георгіеўскай царквы» (2011), «Гэтым ганарыцца гальшанская зямля» (2017, 2018), «Лес – багацце і хараво краю» (2019), якія працавалі ў бібліятэках, музеях, школах не толькі Ашмянскага раёна, але і ў Смаргоні, Гродне, Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі.

Як даніну павагі загінулым землякам і тым, хто вярнуўся з франтоў Вялікай Айчыннай вайны жывымі, у памяць аб гераізме і мужнасці змагароў за Перемогу Валяціна Сцяпануна стварыла фотакалекцыю здымкаў, што прадставіла на фотавыставе «Гэты дзень мы набліжалі як маглі».

Працы адлюстроўваюць гісторыю святкавання Дня Перамогі ў Гальшаных, пачынаючы з 1967 года і па сённяшні дзень: мітынгі на цэнтральнай плошчы мястэчка, ускладанне кветак, сустрэчы ветэранаў. Частка здымкаў паказвае помнікі і абеліскі, усталяваныя ў Гальшаных і навакольных вёсках, сярод іх абеліск за шэсць кіламетраў ад мястэчка на месцы здзяйснення подзвігу лётчыкамі Аляксандрам Аўдзеевым і Пятром Страленкам, якія ў першыя дні вайны накіравалі палаючы самалёт на фашысцкую калону. Кожная

фатаграфія суправаджаецца кароткім каментаром.

Штогод Валяціна Сцяпануна фатаграфавала падзеі ў гэтых мясцінах, прысвечаныя Дню Вялікай Перамогі, каб захаваць памяць для наступных пакаленняў. Бачна, як мяняўся выгляд помнікаў і абеліскаў, як усё менш становілася ветэранаў. На жаль, сёлета 9 Мая ветэранаў перад помнікамі ўжо не было. У нас жа застаецца Памяць. І фотавыстава «Гэты дзень мы набліжалі як маглі...» таму пацвярджае.

Галіна ПАЛУБІНСКАЯ,
бібліятэкар Ашмянскай
раённай бібліятэкі

В. Лабуніна (злева) на выставе

Жыццёвая крыніца малой радзімы

Сёлета 29 чэрвеня сваё 80-годдзе адзначыў жыхар аграгарадка Чырвоны Бераг, што на Жлобіншчыне, Анатоль Хлапкоў – ветэран педагогічнай працы, краязнаўца.

Родам ён са старажытнага паселішча Лучын Рагачоўскага раёна. Але большая частка жыцця Анатоля Фёдаравіча прайшла ў Чырвоным Беразе, які стаў для яго другой малой радзімай. Тут ён стала

жыве з 1962 года. Працаваў па спецыяльнасці – ветэрынарам. Але аднойчы яго запрасілі выкладаць асновы жывёлагадоўлі ў мясцовай сярэдняй школе. Зцягам часу жывёлаводзавочна закончыў Смаленскі педінстытут і ўсяго сябе аддаў педагогіцы. Свой і працаваны калегамі вопыт абагуляваў на раённых і абласных метадычных семінарах, на старонках раёнкі і «Настаўніцкай

газеты». У 1997 годзе – дэлегат Першага з'езда настаўнікаў Беларусі.

Амаль 60 гадоў Анатоль Фёдаравіч з'яўляецца актыўным чытачом у Чырвонабярэжскай сельскай бібліятэцы. Тут ён працаваў над артыкуламі па педагогіцы, а пазней – і краязнаўстве. Як прызнаўся ветэран, сёння менавіта краязнаўства і сцены роднай бібліятэкі і дапамагаюць яму забыцца пра ўзрост. Сабраныя матэрыялы краязнаўца перадае зноў жа ў бібліятэку, каб з імі маглі азнаёміцца іншыя. Напрыклад, пра лёс падпольшчыка Віктара

Васільчыка (1895 – 1971). Анатоль Фёдаравіч садзейнічаў і таму, каб гэтак патрыёту было прысвоена званне ганаровага грамадзяніна Чырвонага Берага, і ў яго гонар у аграгарадку была ўсталяваная памятная дошка.

Сёння краязнаўца працягвае вывучаць гісторыю Чырвонага Берага, друкуе свае артыкулы ў раёнцы і на старонках іншых выданняў.

Мікалай ШУКАНАЎ, краязнаўца, г. Жлобін. На фота аўтара выступіў Анатоль Хлапкоў, жнівень 2013 г.

На тым тыдні...

Ратуемся спадчынай

✓ Нацыянальны цэнтр сучасных мастацтваў Рэспублікі Беларусь **27 чэрвеня** адкрыў выставачны праект «**Доўгая дарога дамоў**» аўтаркі Машы Мароз. Ён праводзіцца ў рамках праграмы НЦСМ па падтрымку маладых мастакоў і куратараў. Гэта даследаванне ўплыву сацыяльных і ідэалагічных нормаў сучаснай Беларусі на традыцыйную этнічную культуру і калектыўную памяць. У праекце, што ўяўляе сабой інсталляцыю з аб'ектаў, лічбавай графікі і відэа, спалучаюцца культурныя коды розных эпох. Адмысловая форма эстэтызацыі прасторы з захаваннем агульнай арнаментальнай ідэнтычнасці ўбранства інтэр'ера палескай хаты прызваная ўздзейнічаць на таго, хто «ўваходзіць» унутр. «Паверхні» прадметаў, за якімі самі рэчы робяцца не проста незаўважнымі, але, магчыма, знікаюць назаўжды, адасабляюць не толькі межы аб'ектаў ад паветра, але і будучыню ад сучаснага.

Гледачам праналуецца адказаць на шэраг пытанняў. Якое месца займае матэрыяльны і духоўны досвед мінулых пакаленняў на мапе грамадскай супольнасці? Ці магчыма існаванне традыцыйнай культуры сёння ў нязменнай форме? Ці ёсць канал трансляцыі інфармацыі, які здольны гучаць у рэзанансе з калектыўнай свядомасцю?

✓ **1 ліпеня** ў Арт-гасцёўні «Высокае м'ста» пачала працу выстава графікі Марыны Жвірблі і Фёдара Шурмялёва «**Чырвоная кніга**». Прадстаўленыя каля 80-і эстампаў беларускіх мастакоў, выкананых у тэхніках афорты і літаграфіі. Мастакі спрабуюць прадставіць сваю філасофскую перспектыву і павысіць дасведчанасць грамадства пра важнасць рацыянальнага выкарыстання прыродных рэсурсаў, аб шкодзе, што навакольнаму асяроддзю чалавек наносіць у выніку спажывання.

Серыя афортаў М. Жвірблі «Камяні і кветкі», створаная на аснове ўражанняў ад падарожжаў па Беларусі, ілюструе памяць аб страчанай архітэктуры, а разам з ёй і частцы нашай гісторыі. У серыі літаграфіяў «Апошні...» Ф. Шурмялёў разважае пра неабходнасць захавання жывой прыроды і ролі чалавека ў гэтым працэсе.

У аснову канцэпцыі выставы лёг сумесны праект мастакоў кніга «Жывёлы», што таксама прадстаўлена на выставе. Яе асноўная мэта прыцягнуць увагу да праблемаў экалогіі і неўсвядомленага спажывання прыродных рэсурсаў.

Выстава графікі «Чырвоная кніга», што заклікае задумацца аб выніках нядбайнага стаўлення чалавека да прыроды, працягнецца да 9 жніўня.

✓ **1 ліпеня** стартвала штогадовая акцыя «**Прыпяць, дай пяць!**». Яе ажыццяўляюць грамадскія аб'яднанні «Ахова птушак Бацькаўшчыны» (АПБ) і «Багна». Водны паход па Прыпяці і яе прытоках ладзяць дзеля таго, каб падкрэсліць значнасць гэтых рэк для прыроды Палесся ў незарэгуляваным, некранутым выглядзе.

Мэта акцыі – прыцягнуць увагу да праблемы будаўніцтва воднага шляху Е40. У сувязі з пандэміяй сёлета сплавы будуць адзіночнымі ці невялікімі групамі. Арганізатары запусцілі карту з унікальнымі маршрутамі і заданнямі. Яна будзе дапаўняцца фотаздымкамі і тэкстамі.

Аўтар ідэі Канстанцін Чыкалаў, каардынатар акцыі ад «Багны», зазначаў, што праводзіцца яна сумесна з мясцовымі жыхарамі Брэсцкай і Гомельскай абласцей: «Усіх нас аб'ядноўвае жаданне захаваць Палессе і выказаць свой пратэст у сувязі з планаваным будаўніцтвам воднага шляху Е40. Яго рэалізацыя закране адну з самых каштоўных прыродных тэрыторыяў Беларусі: Нацыянальны парк «Прыпяці», Палескі радыяцыйна-экалагічны запаведнік, 11 рэспубліканскіх заказнікаў і 6 мясцовых, 12 з якіх маюць міжнароднае значэнне». Спецыяліст АПБ па прыродаахоўных пытаннях Сяргей Зуёнак дадае: «Мы хацелі б даць людзям магчымаць пабачыць векавыя дубровы па берагах Случы, легендарнае Тураўскае балонне і заліўныя лугі з нізіннымі балотамі ў пойме Ясельды».

Па завяршэнні акцыі 31 жніўня карта з маршрутамі і нанесенымі ўспамінамі застаецца ў свабодным доступе ў інтэрнэце.

✓ У Музеі сучаснай беларускай дзяржаўнасці **2 ліпеня** пры ўдзеле гасцей – кіраўнікоў устаноў культуры і адукацыі, грамадскіх арганізацыяў і прадстаўнікоў СМІ – адбылася ўрачыстая цырымонія ўзнагароджання пераможцаў конкурсу «**Сімвалы мойяй страны**».

Скарыстаная інфармацыя з паведамленняў Нацыянальнага цэнтра сучасных мастацтваў Рэспублікі Беларусь, Арт-гасцёўні «Высокае м'ста», ГА «АПБ», Музея сучаснай беларускай дзяржаўнасці

Лелікаўская сваха ў пытаннях і адказах

Ці ведаюць кабырчане сваю гістарычную спадчыну? На гэтае пытанне дапамагла адказаць віктарына, якую арганізаваў Кобрынскі ваенна-гістарычны музей імя А.В. Суворова.

Пытанні віктарыны былі прысвечаны асаблівасцям старадаўняга вяселля і адзенню свахі з вёсак Лелікава і Павіцце Кобрынскага раёна. У 2018 годзе традыцыйны вырабу і выкарыстання ўбрання лелікаўскай свахі занесены ў Дзяржаўны спіс нематэрыяльнай культуры спадчыны Рэспублікі Беларусь. У Кобрынскім ваенна-гістарычным музеі імя А.В. Суворова створаная этнаграфічная экспазіцыя «Народны касцюм – жывая традыцыя». Менавіта там і адбылося ўзнагароджанне пераможцаў віктарыны «Ведай сваю спадчыну».

Правільныя адказы на ўсе пытанні даслала бібліятэкар аддзела бібліятэчнага маркетынгу Кобрынскай цэнтральнай раённай бібліятэкі Наталля Ефціфеева. Правільна адказалі на большасць пытанняў і таксама апынуліся сярод ўзнагароджаных каманда настаўнікаў (Таццяна Сакадзін, Наталля Шынкарук, Юлія Вазнюк) Лелікаўскай СШ імя У. Шапецюка, Арцём Брышчэна і Надзея Гугнюк. Усе пераможцы сталі ўладальнікамі прызоў ад музея, рэдакцыі газеты «Кобрынскі веснік» і аб'яднання «Белая Русь».

*Наталля КАНДРАШУК
Фота Юрыя Кіндзіна*

На здымку: супрацоўнікі музея з пераможцамі віктарыны

Берагіня «Берагіні»

У гэтага незвычайнага, даверліва шчырага і непрымусявага свята сапраўды народнай і папраўдзе традыцыйнай культуры, свята, якое робіць шмат карысных крокаў на дарозе выхавання этнасыядомасці беларусаў, свая запамінальная і выхаваўча-поклічная назва – «Берагіня».

У гэтага шчыmlіва-непаўторнага свята, акропленнага водарам традыцыйнай культуры, на сёння ёсць свая прапіска – пасёлак Акцябрскі, што на Гомельшчыне, альбо вядомая ў шырокім коле беларусаў і знакамітая сваёй гісторыяй колішняя Рудабельская рэспубліка.

У гэтага заўсёды арыгінальнага сваім зместам і выдатна арганізаванага свята ёсць не толькі апантаных таленавітых ўдзельнікі, але і не менш апантаных і не менш таленавітых арганізатары. Асобы, у якіх і без таго плечы гнуцца ад сваёй галоўнай працы, аднак іх не палохае дадатковае напружанне пад час падрыхтоўкі і правядзення «Берагіні».

Вядома ж, найперш гэта апантаны і апантаных, якому і сну няма, Мікола Козенка – рэжысёр, сцэнарыст, педагог і г.д., і т.п., яго абавязкі можна пералічваць бясконца.

Ёсць і яшчэ адна асоба, без якой «Берагіня» не адбывалася б так непасрэдна шчыра і арганізавана бездакорна, не мела б такога розгаласу і такой непрыкметнай для іншых, але такой прадуманай папярэдняй падрыхтоўкі, якія яна мела заўсёды. Я маю на ўвазе нязменнага дырэктара фестывалю Святлану Беразоўскую. Гэта сапраўды – Берагіня «Берагіні». І калі Козенку можна назваць хросным бацькам «Берагіні», то Беразоўская без сумневу – яго хросная маці. У поўным сэнсе гэтага слова. Спадзяюся, Мікалай Алексеевіч не будзе аспрэчваць падобнага параўнання, а Святлана Анатольеўна не будзе ад яго адмаўляцца.

Мне, прызнаюся, проста пашчасціла некалі ўпершыню патрапіць на фестываль і так захапіцца ім, што я не мог прапусціць яго, якія б іншыя абставіны не заміналі гэтаму. Прызнаюся, што ніколі спецыяльна не звяртаў увагі на тое, што адбывалася па-за сцэнай. Бо гэта было заўсёды так натуральна і так звыкла, што менавіта гэтая звыкласць і прывучыла: «Берагіня» не можа праводзіцца іна-

чай, як на самым высокім, даруўце за гэтае казённае слова, арганізацыйным узроўні. А ўзровень быў такі высокі, што ён проста не заўважаўся. Здавалася, так яно і павінна быць, так яно задумана і так адбываецца. Ніхто не звяртаў асаблівай увагі на тое, як, дзе і што арганізавана: спакойна мне, камфортна, нічога не выклікае ніякіх нараканняў – і добра, і не турбуе.

Але людзі дасведчаныя добра ведалі, што за гэткай бездакорнасцю, за спакойнай плыню ўсіх арганізацыйных і творчых хваляў стаіць пэўныя людзі. І найперш галоўны арганізатар і, вядома ж, адказчык у выпадку чаго – Святлана Анатольеўна Беразоўская. На тыя фестывальныя дні (але ж і падрыхтоўчыя таксама) дырэктар фестывалю. А ва ўсе іншыя працоўна-пасадныя будні – яшчэ і кіраўнік аддзела культуры Акцябрскага раённага выканаўчага камітэта ажно з 1988 года. Выпыт багаты, але ж і адказнасць за ўсё, што адбывалася ў раёне, немалая, бо з 2013 года да праблемаў культуры пад патранат Беразоўскай перайшлі і пытанні ідэалагічныя, работа з молад-

дзю. Так што заняткаў, клопатаў, мітусні хапала звыш галавы. А тут яшчэ і «Берагіня» з 1998 года стала займаць ладны кавал і часу, і сілы, і арганізацыйна-творчых высілкаў. Ды, як на маё меркаванне, абодва гэтыя напрамкі перасякаліся, крыжаваліся, мелі між сабой самую непасрэдную сувязь. Бо тое, што набірала ў свой творчы багаж Святлана Анатольеўна ад практычнай штодзённай працы непасрэдна на сваёй галоўнай пасадзе, вельмі было патрэбна пад час правядзення «Берагіні». А тое, што давалася і вопыту, і назірання над правядзеннем гэтага практычна міжнароднага фестывалю з удзелам многіх рознаўзростаў і рознамайстэрскіх калектываў, рознай высокасці гасцей, узбагачала вопытам для далейшай штодзённай працы.

Вось так і пераплялялі ў адну касу, у адзін сноп тыя зацікаўленні і клопаты, якімі заўсёды жыла Міністр культуры Акцябрскага раёна, як часам жартаўліва называлі С. Беразоўскую. Кажуць, што ў кожным жарце ёсць доля жарту. Мо і ў гэтым выпадку таксама. Бо адказнасць за ўсё, што адбывалася пад час фестывалю ў раёне, адчувала найперш Святлана Анатольеўна. І будзь ты хоць міністрам, хоць прыбіральшчыцай, а калі што якое не так, то і адказваць давядзецца напоўніцу.

Але я за мае наведванні фестывалю ні разу не бачыў ніякіх сур'ёзных накладак, а вось словаў падзякі чуў на яе адрас вельмі і вель-

А. Бутэвіч пад час фестывалю «Берагіня»

мі шмат. Прамоўленых і голасна, і ціха, і са сцэны, і калі са сцэны, і публічна, і адзін на адзін. І ад гасцей, і ад удзельнікаў, і ад мінскіх арганізатараў, бо размовы цэнтр «Берагіні» да яго перезду ў Акцябрскі знаходзіцца ў Мінску, пад патранатам М. Козенкі. Хоць, мушу прызнацца, што мяне здзіўляла і яшчэ адна асаблівасць характару Беразоўскай. Яна ніколі не была і не імкнулася быць навідавоку. Была не на сцэне, так бы мовіць, а за сцэнай. Не, ад справаў і адказнасці не хавалася, а вось рабіць так патрэбную арганізацыйную працу ўмела, звыкла сваім прыкладам падахвочвала

іншых. І тая, здавалася б, непрыкметная і незаўважная рулілася давала свае вынікі – людзі былі задаволеныя, а фестываль свяціўся сваімі непаўторнымі колерамі.

Падобнае бывае і ў нашым жыцці: калі ўсё добра, калі нішто не колецца, не шчыпае, то, здаецца, так і трэба. Здаецца, што ўсё адбываецца само сабой, і хто там і дзе нешта арганізоўвае, нечым кіруе ці за нешта адказвае, мала каму цікава. Святлана Анатольеўна валодала гэтакімі арганізатарскімі здольнасцямі, справу рабіла выдатна, хоць найчасцей застаўвалася ў цені. Але ўсё ішло як належыць, і ценя гэты быў такі празрысты, што многія не сумняваліся прыязджаць ці не прыязджаць у Акцябрскі, бо ведалі: калі за арганізацыю «Берагіні» адказвае Беразоўская, то сумневу не павінна быць.

Мо таму і хочацца прызнацца: мы кажам «Берагіня», а разумеем Козенка і Беразоўская, мы кажам фестываль, і разумеем Акцябрскі. Дык мо некалі і сапраўды былая Рудабелка стане Рудабельскай рэспублікай фальклору альбо народнага танца. Бо фундамент, закладзены і Беразоўскай, дазваляе спадзявацца на моцны будынак, які нястомна мацуе і Козенка.

*Анатоль БУТЭВІЧ,
прыжыльнік «Берагіні»,
намеснік старшыні Беларускага
фонду культуры,
член Нацыянальнай камісіі
Рэспублікі Беларусь
на справах ЮНЕСКА.
Фота айтара*

Івана Андрэвіча Шавеля ў свой час ведала практычна ўся Стаўбцоўшчына. У створаным ім у Старасвержанскай школе музеі ў 1960 – 1980-х гг. перабылі ці не ўсе настаўнікі раёна са сваімі вучнямі, вопыт яго пазакласнай гісторыка-патрыятычнай працы са школьнікамі пераймалі калегі-гісторыкі, яго краязнаўчыя нататкі і артыкулы ў раённай газеце «Прамень» заўсёды выклікалі цікавасць у чытачоў самых розных сацыяльных рангаў і прафесій...

Нарадзіўся І. Шавель 1-га сакавіка 1919 г. у вёсцы Кухцічы, што на Уздзеншчыне. Сям'я была небагатай, бо жыла выключна са сваёй працы на зямлі. З малых гадоў сялянскую навуку спасціг і ён – пасьба кароў, начное, сенакос, малацьба, ворыва... А паралельна пасцігаў яшчэ і школьную навуку: паспяхова закончыў чатыры класы пачатковай школы ў роднай вёсцы, затым – сямігодку ў суседніх Сямёнавічах, а ў 1935-м у ліку нямногіх вясковых юнакоў паступіў у адзіную ў раёне Уздзенскую дзесяцігодку. У 1938-м, у год заканчэння сярэдняй школы, стаў студэнтам гістарычнага факультэта Мінскага педінстытута.

Ён прагна вучыўся. Быў актывістам грамадскага жыцця. Як і многія тагачасныя студэнты, складалі планы на сваё далейшае шчаслівае і радаснае жыццё ў Краіне Саветаў пад мудрым кіраўніцтвам кампартыі і правадыра савецкіх народаў І. Сталіна. Аднак неўзабаве прыйшло пэўнае расчараванне: увосень 1940 г. выйшаў сталінскі ўказ аб увядзенні платы за атрыманне на стацыянары вышэйшай адукацыі. Як згадаў пазней Іван Андрэвіч, неабходна было плаціць каля 400 тагачасных рублёў, і бацька, каб сабраць грошы на аплату, не задумаўчыся прапанаваў прадаць

бычка і швейную машынку. Але гэта была занадта вялікая ахвяра сям'і, і сын пагадзіцца на яе не мог. Ён перавёўся на трэці курс завочнага факультэта і паехаў працаваць.

У канцы траўня 1941 г. студэнт-завочнік І. Шавель пайшоў у водпуск і паехаў у Мінск здаваць сесію. Да сярэдзіны чэрвеня справіўся з экзаменамі і меў намер крыху адпачыць. Але грыгнула Вялікая Айчынная вайна. Калі ж дні прызда ад пачатку ваенных дзеянняў пад Брэстам Іван Андрэвіч разам з многімі кухцінскімі юнакамі і мужчынамі прыйшоў у райваенкамат, там ужо нікога не застаў. Тады і з'явілася думка падацца на ўсход. Аднак ужо за колькі дзясяткаў кіламетраў ад Узды, каля вёскі Валяр'яны, іх абстралялі немцы, якія аўтакалонай рухаліся па Слуцкай шашы на Мінск. Страціўшы пад час абстрэлу свой адзіны транспартны сродак – каня, хлопцы разышліся па дамах.

Жыццё пад акупацыйнай пазней неаднойчы згадвалі Івану Андрэвічу ў самых розных інстанцыях. Аднак мала хто ведаў (а той, хто павінен быў пра гэта мець звесткі, упарта не хацеў прымаць іх да ўвагі), што ўчарашні студэнт І. Шавель пад час акупацыі разам з бацькамі не толькі займаўся хатняй гаспадаркай, але і падтрымліваў

Іван Андрэвіч –

Даклад Сяргея Галоўкі, г. Стаўбцы

Іван Шавель з жонкай Лідзіяй і сынам Аляксандрам (з асабістага архіва Яўгена Шавеля)

связь з партызанамі атрада «Патрыёт Радзімы» брыгады імя К.Я. Варашылава, збіраў для іх зброю, распаўсюджаў лістоўкі...

29 чэрвеня 1944 г. народныя месціцы з 300-й партызанскай брыгады імя К.Я. Варашылава вызвалілі Узду і тры дні ўтрымлівалі яе да прыходу часцей 65-й арміі 1-га Беларускага фронту. Як толькі ў Кухцічах з'явіліся чырвоармейцы, ужо навучаны вопытам, назаўтра ж Іван Андрэвіч быў на зборным пункце. Яго залічылі ў 96-ю Гомельскую стралковую дывізію. Радавы Шавель прайшоў франтавымі дарогамі Беларусі, затым Польшчы і часткова Германіі, а канец вайны застаў яго ў Чэхаславакіі.

Пра сваю ваенную адысею не любіў успамінаць. Помніцца, калі мы, яго вучні, прасілі штосьці расказаць з асабістага, заўсёды гаварыў, што вайна – найвялікшае ня-

шчасце і вымушана згадаваў адзін-два свае ваенныя эпідоды, якія, на жаль, не адклаліся ў памяці.

Затое Іван Андрэвіч заўсёды вучыў сваіх вучняў паважліва ставіцца да ветэранаў. Няма старасвержанскіх школьнікаў са сваім настаўнікам і без яго пабывалі ў сведка і непасрэдных удзельнікаў Вялікай Айчыннай. Вынікам сталі шматлікія альбомы ўспамінаў аднавіскаўцаў пра перажытыя гады ліхалецця.

Як былога студэнта, які не закончыў навуцкае, І. Шавель дамабілізавалі датэрмінова. У кастрычніку 1945-га ён вярнуўся дадому і адразу ж аднавіўся на вучобе. Прайшоўшы паскораны курс навучання, атрымаў дыплом настаўніка гісторыі, яго накіравалі на Стаўбцоўшчыну, першым і практычна адзіным месцам яго працы стала Старасвержанская дзесяцігодка, якой аддаў больш за сорак гадоў жыцця. У школе Іван Андрэвіч знайшоў сваю другую палавінку – таксама настаўніцу – Лідзію Дзмітрыеўну, жонку і практычна адзінаго сына ў вёсцы. У школе Іван Андрэвіч знайшоў сваю другую палавінку – таксама настаўніцу – Лідзію Дзмітрыеўну, жонку і практычна адзінаго сына ў вёсцы. У школе Іван Андрэвіч знайшоў сваю другую палавінку – таксама настаўніцу – Лідзію Дзмітрыеўну, жонку і практычна адзінаго сына ў вёсцы. У школе Іван Андрэвіч знайшоў сваю другую палавінку – таксама настаўніцу – Лідзію Дзмітрыеўну, жонку і практычна адзінаго сына ў вёсцы.

Гэта быў сапраўдны Педагог і Настаўнік. Яго жыццёвая энергія, чалавечы ласкаваты, улюбёнасць у родны край, мінуўшчыну нашай зямлі, адданасць матчынай мове, спагада да прыроды, выключная інтэлігентнасць і шмат-шмат яшчэ іншых станоўчых якасцяў дапамаглі не аднаму пакаленню старасвержанскіх школьнікаў стаць сапраўднымі грамадзянамі нашай краіны. І гэты жыццёвы прыклад свайго Настаўніка, без сумнення, дапамагае ім і сёння ўпэўнена крочыць па жыцці.

Прыехаўшы працаваць у вёску, ніколі не адасобліваў сябе і сям'ю ад аднавіскаўцаў. Як вясковы інтэлігент, заўсёды быў наперадзе. Пасяліўся ў Гараймаўшчыне (сёння – частка вёскі Дразды), пабудоваў дом і, дарэчы, нароўні з суседзямі да выхаду на пенсію вёў хатнюю гаспадарку, трымаў карову, свіней, меў сотак пад сорак агарода і цудоўнага саду.

Іван Андрэвіч (зрэшты, як і многіх настаўнікаў) напоўніцу скарыстоўвалі і мясцовыя ўлады. Асабліва ў пасляваенны час. Яны былі і агітатарамі, і інфарматарамі, і «калектывізатарамі» – дапамагалі ствараць калгасы, і зборшчыкамі падаткаў, і распаўсюджвальнікамі аблігацыйнага дзяржаўнага пазыкі, і арганізатарамі выбараў, ды і дзялкая бурракю разам з калгаснікамі іх таксама не забывалі надылаць...

Праз прызму прыналежнасці да мясцовага жыцця, нават знітавання з ім, і зарадзілася ў Івана Андрэвіча ідэя аб стварэнні ў школе музея. Не апошняю ролю тут адыграла і прафесійная прыналежнасць – як гісторык ён мусіў клапаціцца не толькі пра тое, каб вучні памяталі, калі і дзе ўзнікла ВКЛ ці ў якім годзе адбылася Палтаўская бітва, але і ведалі, як жылі ў тыя часы жыхары Старога Свержана, Ператокаў, Драздоў ды іншых вёсак Стаўбцоўшчыны.

Паходы з вучнямі па наваколлі, экскурсіі ў сталічныя музеі, асабістыя паездкі ў архівы, гістарычная літаратура дапамагалі разжыцца некаторым матэрыялам. Калі ж у канцы 1950-х – пачатку 1960-х гг. настаў час ссялення хутароў, у музей пачалі паступаць і першыя істотныя матэрыялы – непатрэбныя для перасяленняў рэчы, прадметы даўнейшага побыту і г.д. Паралельна са зборам экспазіцыйнага матэрыялу актыўна вялася праца і па ўвэкавечанні памяці пра ўдзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны. Разам з

Яўген Шавель побач са школьнай экспазіцыяй у гонар 100-годдзя бацькі

Настаўнік

запісамі ўспамінаў былых франтавікоў і партызанаў дайшла чарга і да старажытлаў, якія ахвотна дзяліліся мясцовымі легендамі і паданьнямі.

Значнай акцыяй стара-свержанскіх школьных музейшчыкаў стаў пошук сваякоў чырвонаармейцаў, якія загінулі пры вызваленні Стаўбцоўшчыны ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Атрымаўшы з архіва Міністэрства абароны СССР звесткі аб загінулых, вучні проста пісалі пісьмы без канкрэтных адрасоў у рэгіёны, адкуль прызываліся воіны. І заўсёды атрымлівалі на іх адказы. Завязалася перапіска з многімі родзічамі загінулых. З Сібіры, Паўночнага Каўказа, Украіны ды іншых рэгіёнаў Саветаў Саюза прызджалі ў Стаўбцы пасівелья ад гора матагі, каб пакланіцца на плошчы Бессмяротнасці магіле сваіх сыноў, каб сустрэцца з вучнямі Івана Андрэвіча і падзякаваць уладам раёна за захаванне памяці аб родных. Кожны такі прыезд, як і наведванне раёна воінамі-вызваліцелямі 4-га Гвардзейскага Кубанскага казацкага корпуса пад камандаваннем генерала Ісы Пліева, з якімі школьнікі таксама вялі перапіску, становілася вялікай падзеяй не толькі для Старасвержанскай школы, але і ўсяго раёна...

Да 1986 г. школьны музей разросся на некалькі класных пакоў і яму стала цесна ў сценах школы. Старшыня калгаса «Нёман» Юльян Пятровіч Цвірка падтрымаў ідэю настаўніка, і гаспадарка ўзяла пад размяшчэнне музея асобны будынак. Пасля перасялення школьны музей памянў статус на калгасны гісторыка-краязнаўчы, а дырэктарам быў прызначаны Іван Андрэвіч. Шкада, у сярэдзіне 1990-х новы старшыня калгаса А. Рабчыньскі не прадоўжыў ініцыятыву Шавеля-Цвірка. Пасля пажару на мясцовым ФАПе будынак быў перапрафіляваны пад урачэбную амбулаторыю, а экспазіцыя перавезеная ў Дом культуры, дзе была размешчаная ў двух невялікіх пакоях...

Нельга не адзначыць яго любоў да прыроды і яго бескампрамісную вайну, якую вёў з усімі, хто асмелваўся ставіцца да навакольнага хараства не па-гаспадарску.

У так званыя часы сучаснай меліярацыі дайшла чарга і да невялікай рачулки Залужанкі, якая спрадвеку абягала Стара-Свержань. Правёўшы «паляпшэнне» наваколя на вытоках гэтай рэчкі, непадалёк вёскі Залужанка, і стварыўшы Скамарошкаўскае вадасховішча, меліяратары выказалі намер спраміць пад лінейку і далейшае русла Залужанкі. Довады Івана Андрэвіча на конт таго, што ператварэнне рэчкі ў канаву адмоўна скажацца на навакольным асяроддзі, ніхто не хацеў браць пад увагу. Не дапамагло і раённае начальства, кіраўніцтва таварыства аховы прыроды таксама разводзіла рукамі. Тады Іван Андрэвіч наважыўся напісаць П. Машэраву. Толькі пасля гэтага супрацьстаяння настаўніка і меліяратараў быў пакладзены канец. А рэчка Залужанка сваім звільстым рэчышчам і сёння радуе кожнага старасвержанца, драздоўца і ператачаніна...

Цяжкім ударам для Івана Андрэвіча стаў і пажар 1987 г. у Старым Свержані. 7 лістапада ў адначасе ўспыхнуў будынак мясцовай царквы. Нягледзячы на свае атаістычныя перакананні, настаўнік з павягай ставіўся да вернікаў. А нам, сваім вучням, заўсёды казаў, што гістарычным цэнтрам Старога Свержання з'яўляецца месца, дзе стаіць царква. Менавіта таму па яго ініцыятыве і пры падтрымцы старшыні калгаса Ю. Цвірка на раздарожжы непадалёк цвінтару ў 1986 г. быў устаноўлены мемарыяльны камень з пазнакай першага ўпамінання Старога Свержання ў гістарычных летапісах.

...*Сёння царква Нараджэння Найсвятой Багародзіцы ў Старым Свержані адбудаваная нанова. Многае зроблена на Стаўбцоўшчыне за апошні час і на аднаўленні гістарычнай спадчыны. З'явілася і раённая кніга «Памяць», аб якой у свой час марыў Іван Андрэвіч. Шкада толькі, што ў ёй не знайшлося месца для памяці пра Настаўніка і Краязнаўца Івана Андрэвіча Шавеля – чалавека, які любіў Стаўбцоўшчыну і рабіў усё магчымае, каб яе мінуўшчыну ведалі і любілі іншыя.*

Праца на карысць гісторыі і архітэктурны малой радзімы

(З досведу дзейнасці Студэнцкага навуковага таварыства гісторыі архітэктурны і краязнаўства імя С.Д. Шабунейскага Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта транспарту)

Даклад Яўгена МАЛІКАВА, дацэнта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта транспарту, г. Гомель

Увесну 2005 г. пры кафедры «Архітэктурна-прамысловага і грамадзянскага будаўніцтва» Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта транспарту (БелДУТ) створаны студэнцкі гурток, мэта дзейнасці якога – вывучэнне гісторыі архітэктурны. Удзельнікамі сталі некалькі дзясяткаў студэнтаў-архітэктараў, якія хацелі ў вольны час дадаткова займацца больш глыбокім вывучэннем дысцыплінаў «Гісторыя архітэктурны» і «Гісторыя мастацтва». Навуковым кіраўніком гуртка, ад пачатку і да сёння, з'яўляецца аўтар гэтага артыкула.

У верасні 2008 г. гурток канчаткова аформіўся як Студэнцкае навуковае таварыства гісторыі архітэктурны і краязнаўства імя С.Д. Шабунейскага. Задачами таварыства з'яўляюцца раскрыццё творчага патэнцыялу і фармаванне ў студэнцкай моладзі глыбокіх прафесійных ведаў і навыкаў, высокіх маральных, гуманістычных і агульна-навалавечых каштоўнасцяў, актыўнай грамадзянскай пазіцыі, заснаваных на разнабаковым вывучэнні гісторыка-архітэктурнай і культурнай спадчыны беларускага народа, а таксама краязнаўчай дзейнасці.

Калі паўстала пытанне аб афіцыйным статусе таварыства, было прапанавана назваць яго ў гонар Станіслава Данилавіча Шабунейскага (1866 ці 1868 – 1937; па іншых звестках, загінуў у ГУЛАГу пасля 1937). Урадзнец Эльскага раёна, ён быў галоўным архітэктарам Гомеля, аўтарам значнай часткі яго забудовы, ганаровым грамадзянінам горада. Станіслаў Данилавіч працаваў у стылях эклектыкі, мадэрну і канструктывізму. Будынкі, узведзеныя па яго праектах, сталі аднымі з самых прыгожых у горадзе. Некаторыя з іх захаваліся да нашага часу і па праве лічацца вартымі карткамі Гомеля. Першай яго працай стаў узведзены ў 1898 г. корпус мужчынскай гімназіі, які сёння з'яўляецца корпусам нашага ўніверсітэта, дзе наважучацца будучыя архітэктары. Такім чынам ажыццяўляецца жывая пераемнасць паміж сучаснымі студэнтамі-архітэктарамі і іх вялікім папярэднікам.

Праца таварыства канцэнтруецца на некалькіх важных праектах.

Дапамога ў даследаванні і аднаўленні Юравіцкага манастыра

Пачынаючы са жніўня 2006 г. студэнты кожнае лета добраахвотна дапамагаюць у аднаўленні добраўпарадкаванні тэрыторыі былога езуіцкага кляштара, а цяпер праваслаўнага мужчынскага манастыра Нараджэння Багародзіцы, што месціцца ў в. Юравічы Калінкавіцкага раёна.

Будынак кляштара быў узведзены ў сярэдзіне XVIII ст. у стылі барока. У савецкія часы комплекс моцна быў разбураны і цяпер рэстаўруецца. Валанцеры не проста дапамагаюць, яны яшчэ «ўжываюць» даследуючы ўнікальную архітэктурную і больш падрабязна знаёмяцца з праваслаўем.

Адначасова студэнты дапамагаюць у археалагічных даследаваннях Юравіцкага гарадзішча X – XI стст., дзе ўжо шмат гадоў працуе археалагічная экспедыцыя Інстытута гісторыі НАН Беларусі.

Валанцёрскія работы ў Юравічах сталіся на сёння галоўнай гадавой падзеяй у дзейнасці студэнцкага таварыства. І калі ў першых валанцёрскіх летніках працавалі 15 чалавек, то ў 2018 г. – ужо 80. Асноўная праца ў манастыры – расчыстка ад смецця і зямлі сутарэнняў (будынак храма аднаўляецца дзяржаўнымі рэстаўрацыйнымі арганізацыямі). Па дамоўленасці з манахамі таксама выконваецца і іншая праца па добраўпарадкаванні манастыра. Першыя гады валанцеры прыязджалі толькі ўлетку на дзевяць дзён, але, каб паскорыць расчыстку, з 2016 г. удзельнікі таварыства пачалі прыязджаць таксама і ўвесну, і ўвосень.

За гады працы ў Юравічах студэнты знайшлі шмат цікавага, у тым ліку ўнікальнага: кавалкі слупкіх паясоў XVIII ст. (упершыню на тэрыторыі Гомельскага вобласці; адзін з іх цяпер выстаўлены ў пастаяннай экспазіцыі палаца Радзівілаў у Нясвіжы), месца першапачатковага Юравіцкага храма канца XVII ст. і многае іншае.

С. Шабунейскі

У планах таварыства – стварэнне ў Юравіцкім манастыры невялікага краязнаўчага музея, прысвечанага гісторыі гэтага старажытнага і вельмі цікавага архітэктурнага комплексу. Многія экспанаты для будучага музея студэнты самі сабралі – фрагменты посуду, металічныя і іншыя вырабы.

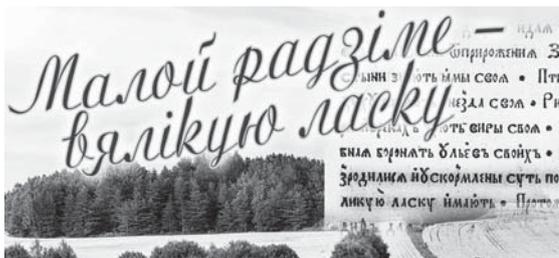
Змяняльна, што сабраныя матэрыялы і асабісты вопыт удзелу ў працах на аднаўленні старажытнага манастыра сталі асновай для некаторых дыпломных праектаў выпускнікоў ўніверсітэта.

Дапамога ў даследаванні і аднаўленні былога кляштара цыстэрцыянаў у г. Мазыры

Напрыканцы 2017 г. прадпрымальнік з Мазыра выкупіў комплекс будынкаў былой мясцовай мэблявай фабрыкі, што збанкрутавала. Яна размяшчалася ў будынку, узведзеным яшчэ ў сярэдзіне XVIII ст. у стылі барока для цыстэрцыянскага мужчынскага кляштара ў старадаўнім урочышчы Кімбараўка каля Мазыра (цяпер у межах горада). Улічваючы той факт, што на тэрыторыі Гомельскага вобласці захаваліся толькі чатыры каменныя помнікі барочнай архітэктурны, і гэты кляштар – адзін з іх, яго лёс вельмі занепакоіў гомельскіх аматараў гісторыі архітэктурны.

Як высветлілася, прадпрымальнік выкупіў гэты будынак менавіта з мэтай выратаваць іх ад знішчэння, каб аднавіць іх і ўключыць у актыўнае рэлігійнае, грамадскае і турыстычнае жыццё Мазырскага Палесся. Культурніцкі праект на аднаўленні гэтага комплексу атрымаў назву «Даліна анёлаў» – паводле старажытнай лакальнай назвы гэтай мясцовасці.

(Заканчэнне будзе)

Хрысціянскія святыні ў Трабах

Касцёл Нараджэння Найсвяцейшай Дзевы Марыі

Захавалася шмат цікавых фактаў пра мястэчка Трабы, што знаходзіцца ў Іўеўскім раёне (цяпер гэта аграгарадок). Есць сярод іх звесткі пра гісторыю касцёла ў часы Крэўскай уніі 1385 года, калі вялікі князь Ягайла прымае каталіцтва, узяўшы за жонку польскую каралеву Ядвігу. Князь Дзмітрый Друцкі-Зубравіцкі застаўся ў гісторыі абаронцам праваслаўя, але яго знатныя нашчадкі паступова перайшлі ў каталіцтва. У яго была толькі дачка Марыяна. Таму пасля смерці бацькі яна атрымала ў спадчыну яго землі, у тым ліку і Трабы.

Марыяна выйшла замуж за князя Сямёна Сямёнавіча Гальшанскага-Трабскага і валодала Трабамі разам з мужам. Яна, змяніўшы сваё імя на Марыяну, стала заснавальніцай касцёла ў Трабах у 1410 годзе. Звестак пра той будынак не захавалася. Толькі ўгадваецца, што ён быў пабудаваны ў межах

замка. Марыяна рана стала ўдавою. Аднак яна больш не выходзіла замуж і вяла адасобленае, дабрачыннае жыццё. У асабістым жыцці яе пераследавалі шматлікія беды. Яе адзіная дачка выйшла замуж за троцкага ваяводу Марціна Гаштольда. Аднак яна хутка памерла, нарадзіўшы сына Альбрэхта. Састарэлая Марыяна Трабская па завяшчанні перадала яму ўсе свае ўладанні, у тым ліку і Трабы. Так мястэчкам пачаў валодаць Альбрэхт Гаштольд. У 1534 годзе ён пабудоваў новы касцёл. Пры яго падтрымцы была адкрытая і каталіцкая школа. У ёй, апроч духоўных навук і Евангелля, вывучалі творы Цыцэрона, Вергілія, Эзопа, Сенакі ды іншых класічных паэтаў і пражанцаў, а таксама беларускую граматы і мову, якая была тады дзяржаўнай. Няма звестак аб тым, як і калі быў знішчаны замак у Трабах, а разам з ім і касцёл. Аднак праз некаторы час

зноў узнікла неабходнасць у пабудове новага храма ў Трабах. Пры падтрымцы Антонія Радзівілінскага Францкевіча, які быў старастам у Трабах, у 1786 годзе быў пабудаваны новы драўляны касцёл, асвечаны ў імя Нараджэння Божай Маці. Касцёл быў узведзены на каменным падмурку з сасновага матэрыялу. Пры ім існавалі шпіталь і прытулак для бедных. Ішлі гады. У канцы XIX стагоддзя ўзнікла неабходнасць у пабудове мураванай святыні. У той час будаваць або рамантаваць касцёл святар мог толькі на ўласныя грошы, збіраць грошы з прыхаджанаў яму забаранялася. Будаўніцтва мураванага касцёла пачалося ў 1900 годзе на сродкі тагачаснага трабскага святара Паўла Сухоцкага. Першы камень у падмурак быў закладзены і асвечаны ім 8 верасня 1900 года, у сваю Нараджэння Найсвяцейшай Марыі Панны. Сцены новага будынка ўзводзіліся вакол сценаў старога драўлянага касцёла. І ўсе пяць гадоў, пакуль узводзілі новы будынак, у старым маліліся вернікі. Удзел бралі як парафіяне, якіх у 1905 годзе налічвалася пяць тысяч, так і запрошаныя майстры. Святар Павел Сухоцкі не дачакаўся ўрачыстага адкрыцця касцёла, памёр у 1904 годзе. За канчэў будаўніцтва ксёндз Эдвард Дакурна. Праца завяршылася ў 1905 годзе. 23 кастрычніка таго ж года адбылася першая імша. На дзень адкрыцця новай святыні парафія налічвала ўжо 5490 чалавек.

Пасля 1905 года ва ўмовах адноснай лібералізацыі канфесійных стасункаў наступіла пэўнае ажыўленне ў дзейнасці каталіцкага касцёла ў Беларусі. Бачылі мury храма і святароў-асветнікаў, паэтаў і грамадскіх дзеячаў. Згадаю некаторых.

Аляксандр Астравіч. У літаратуры ён вядомы пад псеўданімам Андрэй Зязюля. Сваю першую імшу справіў у Трабах 2 лютага 1911 года. Леанард Чарняк служыў у Трабах з 1933 па 1936 год. У складаны час у

Трабскі касцёл быў накіраваны служыць ксёндз Вацлаў Родзька. 22 мая 1940 года ўначы яго запрасілі паспавядаць хворага. Дадому ксёндз так і не вярнуўся – знайшлі забітым. Абставіны смерці да гэтага часу невядомыя. Пераемніка ксяндза, вікарыя Станіслава Зубковіча, расстралялі гітлераўцы ў 1941 годзе. Ксёндз Францішак Цыбульскі быў расстраляны немцамі як закладнік 10 сакавіка 1943 года і пахаваны на могілках у Лідзе-Слабодцы. Ксяндз Пятра Аранскага забілі ў 1944 годзе. Ён пахаваны ў Гальшаных. Пасля вайны да 1966 года ў касцёле служыў ксёндз Альфонс Радкевіч. Ён як мог утрымліваў касцёл, а ўлады рабілі ўсё, каб яго выгнаць. І ўрэшце ксёндз быў вымушаны пераехаць у Польшчу. Да 1971 года Трабы не мелі святара. Тым не менш касцёл працаваў дзякуючы парафіянам, якія яго абаранялі. Цягам трох гадоў мясцовыя жыхары самі збіралі грошы і плацілі падаткі, як за дзейны касцёл. Хоць парафія засталася без ксяндза, людзі самі маліліся ў святыні

і адпраўлялі набажэнствы, спадзяючыся на лепшае і стараючыся атрымаць ад улады дазвол для святара. Праз некаторы час улады забралі ключы ад касцёла, а мясцовыя жыхары пачалі барацьбу за сваю святыню. З цягам часу вернікі дамагліся, каб прыезджалі служыць ксяндзы з іншых касцёлаў. У 1971 – 1973 гадах прыезджаў ксёндз Станіслаў Казлоўскі з Барунаў. Потым да 1983 года – ксёндз Уладзіслаў Чарняўскі з Вішнева. Першым пастаянным святаром з часоў ксяндза Радкевіча стаў Антоній Юсель, які паходзіў з Трабскай парафіі. Пазней шмат гадоў тут працаваў Ян Гавецкі. З восені 2004 года святаром у Трабах служыць ксёндз Віктар Субель, які таксама з'яўляецца і дэканам Іўеўскага дэканата.

Іван ЗАХАРЭВІЧ,
м. Трабы Іўеўскага раёна

На здымках: касцёл Нараджэння Найсвяцейшай Дзевы Марыі; галоўны алтар храма; унутраны выгляд касцёла

(Заканчэнне будзе)

Дзеля веры ў перамогу гістарычнай праўды

«Я думаю пра апошні прытулак, апошнюю надзею і страчаных людзей. І чамусьці здаецца, што дабро канчаткова страціла ўладу над чалавечым здаровым жыццём? Чаму ён нікому не патрэбны, згублены для зямлі і неба?» – піша ў новай кнізе паэт і публіцыст Уладзімір Барысенка. На маю думку, яе назва «Перамовы з жыццём» удала перадае філасофскую танальнасць мастацка-дакументальнага зборніка, а пададзеныя вышэйшыя словы з'яўляюцца лейтматывам.

Цэнтральнае месца зборніка займае ўпершыню апублікаванае эсэ «Эхо эпохі», што складаецца з эпістальнага цыкла: лістоў-пасланняў да памерлага ў 1987-м бацькі-франтавіка Уладзіміра Лукіча. Усе яны анатаваныя разгорнутымі назвамі з рэфрэнавым пачаткам: «На гэтай старонцы ты знаеш не толькі о том...». І Барысенка-старэйшы праз палкія словы сына «дазнаецца» пра новае і ў змяны час яму невядомае: як паступова памірае на Аршаншчыне родны Фабрычны – калісьці немалы пасёлак, што яшчэ ў 1980-я меў сваю бальніцу, аптэку, краму і лазню, бязлюднее, як і бліжэйшыя вёскі Лешча, Люціны, Раманоўка і Якаўлевічы, дзе ўжо няма 90-гадовай школы, у якую ён хадзіў; як змагаўся ў Першую сусветную з «немчурой» родны дзядзька Захар Паўлавіч Барысенка, падпрапаршчык 103-га пяхотнага Петразаводскага палка, за што і атрымаў Георгіеўскія крыжы чатырох ступеняў; як у 1921-м чэкiсты расстралілі барона Корфа – заснавальніка вядомай у Беларусі суконнай фабрыкі (якая і нарадзіла напачатку XX стагоддзя Фабрычны), дзе разам з аднавяскоўцамі працавалі бацькі Куліна Сямёнаўна і Лука Паўлавіч – у 1920-х сакратар партыйнай ячэйкі прадпрыемства; як склаўся лёс землякоў, сяброў, сямейнікаў... Апа-

феозам гучаць апошнія кранальныя словы сына-вага пасланя: «Повторя маму, говорю тебе с Ирой и Любой (сёстры. – Ю.К.): “Мы тоже никогда не думали, что так сильно будем любить тебя после смерти”».

У спрадвечнай беларускай традыцыі ўшаноўваць памяць продкаў. А вось каб у айчыннай літаратуры існавалі празаічныя творы ў форме падобных эпістальных пасланняў да памерлых родных, нешта не прыгадваю.

У кнізе У. Барысенкі яны, як і частка іншых эсэ і нарысаў, напісаныя паруску. Зроблена гэта свядома. «На вялікі жаль, – падкрэсліў у гутарцы са мною аўтар, – мы давялі нашу мову да такога ганебнага стану, што простыя радкі, ужо не кажучы пра “філасафічныя”, многія суайчыннікі не могуць нармальна ні прачытаць, ні зразумець нават у вёсках, з якіх жывая, не падпраўленая мова выйшла. Гэта вялікая бяда, з якой усё цяжэй і цяжэй змагацца. У такім становішчы, каб ахапіць як мага большую аўдыторыю, вырашыў (гэтак, дарэчы, даводзіцца рабіць не толькі мне) частку твораў падаць на рускай мове». На ёй, упэўнены, усе «каму трэба» прачытаюць.

Асабіста я – за няўхільнае ўкараненне, прасоўванне беларускай мовы ва ўсе сферы грамадскага жыц-

ця, найперш культуры, якая фармуе і вызначае нацыю. Разам з тым не магу не пагадзіцца са слоўмі шанюнага аўтара пра ганебны стан роднай мовы ў роднай краіне.

Хачу звярнуць увагу яшчэ на два эсэ з кнігі – «Нескорая помощь: рассказ о битве клятвы и кодекса» і «Розовые пионы: рассказ о воле и поступках».

Першы – аб прафесійнасці ў працы, пра адказнасці і гуманізм у жыцці. Галоўны герой нарыса Леанід Ларыёнаў, колішні аршанскі ўрач хуткай медыцынскай дапамогі, які адпрацаваў там амаль 45 гадоў, і сябра аўтара з дзяцінства. Лічу, такіх, як ён, здольных нас лекаваць справай і словам, варта называць сапраўднымі ўрачамі і эскулапамі. Але, каб не раскрываць сюжэт, падагрэю цікавасць да асобы Л. Ларыёнава колькімі словамі пра яго дачку Наталю. Менавіта Наталля Ларыёнава, урач лабараторнай дыягностыкі бальніцы хуткай меддапамогі ў Віцебску, у адрозненне ад шматлікіх канфармісцкіх і бязліўных калегаў, у канцы сакавіка ўпершыню шырока і адкрыта праз сацыяльныя сеткі як спецыяліст забіла трывогу, апаніўшы сітуацыю з каранавіруснай інфекцыяй у горадзе, якая пачала выходзіць з-пад кантролю. І сваім учынкам, што атрымаў грамадскі розгалас, паспрыяла захадам,

ком і Серым збіванне і рабаванне, але выслухаць усё, што хацелі сказаць яму памятнаыя з дзяцінства кветкі, проста пабаяўся.

На маю думку, «Розовые пионы» – драматычны і балючы апавед пра нацыянальную праблему – пра пакаленне беларусаў, атручаных глабальным вірусам спажывальніцтва і слепаю інтэлекту, пра нашых шматлікіх і паўсюдных «Матылькоў» і «Серых» з бугэлькамі «Воброва» ці «Хмельного» і прымітыўным «бум-бум-бум» з навушнікаў. Для іх камертон характава не ў мілагучнасці роднага слова і дакладна не ў вершніках. Для іх камертон характава не ў мілагучнасці роднага слова і дакладна не ў вершніках. Для іх камертон характава не ў мілагучнасці роднага слова і дакладна не ў вершніках. Для іх камертон характава не ў мілагучнасці роднага слова і дакладна не ў вершніках.

Адна з самых грунтоўных размоваў з народным паэтам Беларусі Н. Гілевічам у перыядыцы – юбілейнае інтэрв'ю з ім У. Барысенкі «Я прысягнуў на вернасць Беларусі», надрукаванае 28 верасня 1996 года ў «Белорусской ниве». Дарэчы, там у кантэксце ўжо закранута вышэй нацыянальнага нігілізму Ніл Сымонавіч адзначыў: «Агульны стан любой нацыянальнай культуры вызначаецца агульным станам нацыянальнай мовы, якая ёсць першааснова і для літаратуры, і для тэатра, і для кіно, і для эстрады, і наогул адыгрывае першаступенную ролю ў фармаванні духоўнага аблічча нацыі. Ну, а па становішчы нашай мовы на нашай роднай зямлі Беларусь параўнаць няма з кім – нідзе да такой ганьбы грамадзяне краіны не апусціліся. Пакуль карэнным чынам не змяняцца ў нас – і на дзяржаўным, і на побытавым узроўнях – адносіны да беларускай мовы, – пра паляпшэнне стану беларускай нацыянальнай культуры, тым больш пра яе ўздым, гаворкі не можа быць».

З лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі БССР імя Янкі Купалы, пісьменнікам і перакладчыкам Янкам Сіпаковым – слаўным земляком – У. Барысенку звязвалі даўнія цёплыя таварыскія стасункі. Калі рыхтаваў артыкул, я адмыслова папрасіў сп. Уладзіміра ўзгадаць незабыўнае ў іх сустрэчах.

(Заканчэнне на стар. 10)

Бацькоўская хата Уладзіміра Барысенкі. Рабочы пасёлак непдалёк вёскі Якаўлевічы, Аршанскі раён. Пачатак 1970-х гадоў

Вызначаныя пераможцы XXVIII рэспубліканскага конкурсу «Бібліятэка – асяродак нацыянальнай культуры»

(Заканчэнне. Пачатак у № 24)

Сярод гарпасялковых і сельскіх бібліятэк на трэцяе месца вылучаная *Астрынская гарпасялковая бібліятэка імя Цёткі Шчучынскага раёна* за арганізацыю і правядзенне цікавых мерапрыемстваў на значныя падзеі ў літаратурным і грамадскім жыцці краіны. Тры гады запар бібліятэка ладзіць святыя паззіі, прымеркаваныя да дня нараджэння Алаізы Пашкевіч (Цёткі), радзіма якой – Шчучыншчына. Мерапрыемства стала брэндавым і з кожным годам набывае новыя рысы, становіцца больш шырокім і напоўненым. Значнай падзеяй 2019 г. стала рэалізацыя праекта «Гучныя чытанні», прымеркаванага да 75-годдзя з дня вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Чытачы розных узростаў актыўна ўдзельнічалі ў акцыі і чыталі кнігі аб вайне разам.

У намінацыю «**За значны ўклад у выхавальную работу з падрастаючым пакаленнем**» бібліятэкамі былі дасланыя 8 працаў.

Першае месца сярод гарадскіх і раённых бібліятэк прысуджанае *Лёзненскай цэнтральнай раённай бібліятэцы Віцебскай вобласці* за актыўную працу па ваенна-патрыятычным выхаванні дзяцей і падлеткаў праз кнігі і бібліятэчныя праекты. Бібліятэкарамі распрацаваная мэтавая праграма «Белорусские версты победы. Лиозненская строка» (2018 – 2019), што складаецца з двух праектаў: «Октябрь. Лиозно. 43-й» (да 75-годдзя вызвалення Лёзна ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў) і «Победные версты войны. "Багратион"» (да 75-годдзя вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў). У межах праектаў ладзіліся масавыя мерапрыемствы, ажыццяўлялася пошукава-даследчая дзейнасць.

Лепшай сярод гарпасялковых і сельскіх бібліятэк у гэтай намінацыі стала *Сельская бібліятэка аграгарадка Кальчуні Ашмянскага раёна* за далучэнне маладога пакалення да чытання і кнігі, а праз гэта – да захавання і адраджэння нацыя-

нальных культурных здабыткаў, гістарычнай спадчыны; выхаванне павагі і гонару за Радзіму; прывічце беражлівага стаўлення да навакольнага асяроддзя, патрэбы ў вядзенні здаровага ладу жыцця. Так, у працэсе рэалізацыі праграмы «Твары дабро разам з намі» пры бібліятэцы ўзнікла і паспяхова дзейнічае валанцёрская група. У рамках працы над праектам «Старонкі мужнасці і героізму» зроблены альбом «След вайны ў гісторыі маёй сям'і», ажыццяўляецца стварэнне аднайменнага электроннага рэсурсу.

Другую прэмію сярод гарадскіх і раённых бібліятэк атрымала *Быхаўская раённая дзіцячая бібліятэка* за выкарыстанне ў рабоце з маленькімі чытачамі велізарнага арсенала гульні, якія аказваюць на іх асаблівае эмацыйнае ўздзеянне і спрыяюць актыўнай працы творчага развіцця асобы. Дыходліва раскажаць пра дзіцячых пяхомнікаў і іх творчасць дапамагае рэалізаваны праект «Кукольны театр сваімі рукамі», у рамках якога пры бібліятэцы арганізаваны ляльчны гурток «Куклоград». Гульнявую, спазнавальную, даследчую і творчую актыўнасць чытачоў забяспечваюць распрацаваныя бібліятэкарамі і размешчаныя на сайце Цэнтралізаванай бібліятэчнай сеткі Быхаўскага раёна метадычны дапаможнік – краязнаўчы лэпбук «Падарожжа па Быхаўшчыне», краязнаўчая гульніятэка, куды ўваходзяць інтэрактыўныя віртуальныя віктарыны, крыжаванкі, пазлы.

У намінацыі «**За навацыі ў галіне бібліятэчнай справы**» на разгляд журы былі прадстаўленыя 7 працаў.

На першае месца сярод гарадскіх і раённых бібліятэк намінаваная *Цэнтралізаваная бібліятэчная сістэма г. Баранавічы* за крэ-

атыўны падыход да папулярнасці здабыткаў нацыянальнай літаратуры з дапамогай інфаграфікі, арганізацыю гарадскога конкурсу сярод бібліятэкараў «Папулярнасці беларускай кнігі і чытання сродкамі інфаграфікі», стымуляванне бібліятэчных спецыялістаў да павышэння прафесійнай кампетэнцыі. Стварэнне практычных распрацовак на папулярнасці беларускай кнігі і чытання ў фармаце інфаграфікі папярэднічаў комплекс падрэзачных мерапрыемстваў: кансультацыя «Інфаграфіка: сучасны від падачы», агляд электронных

сэрвісаў, практычныя заняткі для бібліятэкараў «Создание инфографики на сайте Canva.com и использование её в библиотечной практике», распрацоўка і выданне буклета «Web-мастерская "Сервисы для создания инфографики"».

Сярод сельскіх бібліятэк першае месца заняла *Поразаўская бібліятэка – цэнтр краязнаўства Свіслацкай раённай бібліятэкі* за далучэнне дзяцей і падлеткаў да культурных каштоўнасцяў праз адраджэнне ганчарнага майстэрства, рэалізацыю праектаў па адкрыцці на базе бібліятэкі музейнага пакоя «Мастацтва гліны і агню» і па далейшым развіцці музейнага пакоя «Адроджанае рамяство». На рэалізацыю апошняга бібліятэкай у 2019 г. атрыманы грант Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Упершыню на базе бібліятэкі вядзецца навучанне ганчарнаму рамяству ў форме групавых тэарэтычных і індывідуальных практычных заняткаў.

Дыпламам другой ступені ў гэтай намінацыі адзначаная *Салігорская раённая цэнтральная бібліятэка* за паспяховую рэалізацыю тэкстыльнага арт-праекта «Мякая Родина», створанага да Года малой радзімы. Рознакаляровы пазл карты Беларусі, які бібліятэкары самі пашылі, выкарыстоўваецца як інтэрактыўная гульня. Ярка вобласці-падудкі даюць магчымасць маладому пакаленню глядзюна ўявіць і запомніць геаграфічныя асаблівасці краіны і адметнасці свайго рэгіёну. Да інтэрактыўнай карты прыкладаецца тэкстыльны лэпбук са зручнымі гульнявымі фішкамі, праваламі і падказкамі, раскладзенымі ў кішэнках.

Другая прэмія сярод гарадскіх і раённых бібліятэк прысуджана *Сялецкай сельскай бібліятэцы-філіялу Бярозаўскага раёна* за інавацыйны падыход да папулярнасці краязнаўчых ведаў і стварэнне на базе бібліятэкі віртуальнай літаратурна-краязнаўчай гасцёўні «Вытокі Башты». Літаратурна-краязнаўчая гасцёўня знаёміць наведнікаў бібліятэкі з мінулым і сучасным Сяльцом, знакамітымі людзьмі,

гістарычна звязанымі з вёскай, жыццём і творчасцю як вядомых беларускіх літаратураў-землякоў, так і мясцовых аўтараў-аматараў. У 2019 г. віртуальная літаратурна-краязнаўчая гасцёўня «Вытокі Башты» прадстаўленая на сайце Бярозаўскай раённай бібліятэчнай сістэмы. Рэсурс абагульняе, сістэматызуе, папулярналізуе матэрыялы бібліятэчнай гасцёўні і прадастаўляе шмат унікальнай паўнатэкставай краязнаўчай, бібліяграфічнай, фактаграфічнай, біяграфічнай, графічнай і іншай інфармацыі. Праца па вядзенні віртуальнай літаратурна-краязнаўчай гасцёўні «Вытокі Башты» працягваецца і цяпер.

Трэцяе месца ў гэтай намінацыі журы прысудзіла *Смаргонскай раённай бібліятэцы* за распрацоўку віртуальнага інфармацыйна-спазнаваўчага праекта «Смаргоншчына: ведай свой край», які ўключае ў сябе відэаролікі, відэапрэзентацыі, віртуальныя выставы, гістарычныя круізы, краязнаўчы падарожжы. Новаўвядзенне – стварэнне ўласных базаў дадзеных: «Вядомыя ўрадженцы і жыхары Смаргоні», «Іх імёны ўвекавечаны ў назвах вуліц», «Смаргоншчына музычная», «Старонкі гісторыі Першай сусветнай». Базы дадзеных размешчаныя на сайце бібліятэкі і карыстаюцца вялікай папулярнасцю ў віртуальных наведнікаў.

На трэцюю прэмію журы вылучыла сельскую *Грабянецкую бібліятэку-клуб Чэрвеньскага раёна* за адраджэнне беларускіх нацыянальных абрадаў і святаў, ушанаванне галюнай гародніны беларускай зямлі – бульбы – праз правядзенне свята «Грабянецкі бульбафэст».

Падзеі фестывалю адбываюцца другі год запар на пляцоўцы перад бібліятэкай-клубам. Глядзельная зала бібліятэкі-клуба імправізуецца пад бульбахол, дзе размяшчаецца куток гаспадыні, фота-выстава, выстава-фантазія з ураджаю, стэндз з зорамі новых гатункаў бульбы. На свяце праходзяць спаборніцтвы па зборы бульбы, вызначэнні лепшай гаспадыні і самага спрытнага гаспадара. Напрыканцы фестывалю яго ўдзельнікі частуюцца прыгатаванымі стравамі з бульбы, спяваюць разам песні і танчаць.

Напрыканцы адзначым, што конкурсныя матэрыялы выразна адлюстроўваюць, як рэалізуецца патэнцыял працы бібліятэк у справе адраджэння нацыянальнай культуры, гісторыі, літаратуры, мовы, фальклорна-этнаграфічнай спадчыны.

*Вольга КАКШЫНСКАЯ,
галоўны бібліятэкар
Нацыянальнай
бібліятэкі Беларусі*

*Фота прадстаўлення
арганізатарамі конкурсу*

3-пад музейнага шкла

Срэбныя прадметы з выявай герба «Трубы»

У зборы музея-запаведніка «Нясвіж» захоўваюцца дзве сталовыя лыжкі з выявай герба «Трубы», створаныя вядомай нямецкай фабрыкай срэбных вырабаў «Koch & Bergfeld». Лыжкі перададзеныя музею ў 2011 г. Дзяржаўным сховішчам каштоўнасцяў Міністэрства фінансаў Рэспублікі Беларусь.

Верагодна, што першапачаткова аднолькавыя па дызайне лыжкі ўваходзілі ў адзін набор. Прадметы маюць авальныя чарпалы, вузкія дзяржанні з паступова пашырэннімі і закругленымі тронкамі. Хваставікі дэкараваныя аваламі, ахопленымі стужкамі, зверху якіх – выявы трохпалесткавых лістоў, знізу – бутонаў цюльпанаў. У цэнтры кожнага авала знаходзіцца гравіроўка: у шчытку пад каронай – выява трох трубаў, злучаных муштукамі пад графскаю каронай. «Трубы» часта сустракаюцца на прыватнайласніцкіх гербах Вялікікага Княства Літоўскага, якімі карысталіся 186 родаў, у тым ліку і Радзівілаў. Аднак наяўнасць графскай кароны на выяве выключае прыналежнасць лыжак княскаму роду Радзівілаў.

На хваставіках лыжак прастаўленыя клеймы: гандлёвай маркі «В & С»; знак вытворцы «Koch & Bergfeld» – выява вазы на ножцы; проба «800»; імперскі знак гарантыі: паўмесяц і карона. Клеймы сведчаць аб тым, што лыжкі вырабленыя з срэбра 800-й пробы ў канцы XIX ст.

Вытворчасць срэбных вырабаў заснаваная ў 1829 г. у Брамеце майстрам Готфрыдам Кохам. З 1835 г. разам з ім пачаў працаваць гравёр Людвіг Бергфельд. На фабрыцы працавалі таксама вядомыя дызайнеры Вільгельм Вагенфельд, Густаў Эльзас, Альбіна Мюлер і Генры ван дэ Вельд. У архівах фабрыкі захавалася 250 чарцяжоў, зробленых майстрамі.

Пад назвай «Koch & Bergfeld» кампанія стала вядомай з 1856 г. і дзейнічае па сёння.

Людміла ЖУК, малодшы навуковы супрацоўнік

Сваю «Спадчыну» кіцінцы захоўваюць свята

Любоў да роднага кутка, да месца, дзе нарадзіўся, можа праяўляцца па-рознаму. У Кіцінскай базавай школе Жлобінскага раёна настаўнікі і вучні стварылі этнаграфічны музей «Спадчына». Экскурсію па ім здзейсніў аўтар гэтых радкоў.

А маімі экскурсаводамі выступілі стваральнікі музея дырэктар школы Таццяна Сальнік і настаўніца Ірына Харанека, а таксама маладая краязнаўца – вучні Мая Штукар, Ліза Акудовіч і Арцём Сяроў. Таццяна Мікалаеўна кажа:

– Паводле пісьмовых крыніцаў Кіцін вядомы з XVIII стагоддзя. Пасля 2-га падзелу Рэчы Паспалітай (1793 год) – у складзе Расійскай імперыі. Доўгую гісторыю мае і наша ўстанова адукацыі, летапіс якой пачаўся з 1906 года, калі жыхары вёскі арганізавалі прыватную школу. А вось этнаграфічны музей малады, ён адкрыўся 17 сакавіка 2014 года.

Размову працягвае Ірына Якаўлеўна:

– У нашым музеі сабраныя арыгіналы матэрыяльнай культуры нашых продкаў, іх побыту. Гэта і духоўная спадчына дзядуляў і бабуляў. Бацькоўскія ж хаты сагравалі не толькі святло свечак на покуці ці лучыны, але і цёплыя матуліных малітваў за сваіх дзяцей і за ўвесь Божы свет.

Калі пераступаеш парог музея, адразу адчуваеш энергію гэтых малітваў. Яе дапаўняюць і цёплыя хвалі пачуццяў, што зыходзяць ад сэрцаў стваральнікаў кутка мінуўшчыны. Тут усё раскладзенае, як кажуць, па паліцах, а дакладней – па экспазіцыях: «Побыт старажытнай Беларусі», «Дэкаратыўна-ўжытковыя мастацтва», «Прадметы з гісторыі тэхнікі» ды іншых. А экскурсіі праводзяцца па тэмах «Культура Беларусі (IX – XX стст.)», «Інтэр’ер сялянскай хаты», «Народныя промыслы», «Вышыўка», «Ганчарства», «Ткацтва».

Экскурсія па музеі праводзіць Ірына Харанека

Інтэр’ер музея нагадвае беларускую сялянскую хату XX стагоддзя. Галоўнае месца ў ёй займае покуць, дзе размяшчаецца сямейны абраз. Гэтая частка хаты лічылася святым месцам і традыцыйна ўпрыгожвалася вышываным ручніком-набожнікам. На покуці ставіўся стол, на які клалі бохан чорнага хлеба з соллю. У кут ставіўся сноп жыта. Каля стала ў XX стагоддзі знаходзіўся ложка, які абавязкова засцілалі саматканай поцілкай-падкладанкай, на ім выкладвалі падушкі з прыгожымі вышыванымі накідкамі. На сцяну прымацоўвалі дыван, таксама ручной работы.

У Кіціне заўсёды не бракавала самабытных таленавітых майстроў, якія ткалі поцілкі, ручнікі, палавікі, вышывалі. Сярод іх – Г. Харанека, К. Баравік, Н. Лагуціна, А. Семянец, В. Круглёва і многія іншыя. Музей таксама ўпрыгожваюць поцілка (яе выткала Соф’я Сяргееўна Бяляўская), вышыўкі на накідках Фёдора Дзямідавіча Харанека, дыван Соф’і Андрэеўны Лашкевіч.

У першай палове XX стагоддзя ў сялянскіх хатах з’яўляюцца буфеты, у якіх захоўвалі сталовы посуд, прадукты харчавання. Звычайна гаспадыні ўпрыгожвалі іх вышыўкай. Адзін з такіх буфетаў прадстаўлены

ў музеі. Ён належаў Кацярыне Васільеўне Харанека. Прыгожыя поцілкі, ручнікі, сурвэтки, вышыўкі жыхароў вёскі таксама сабраныя ў музеі. Гэтыя рэчы сведчаць пра высокі мастацкі густ мясцовых жыхароў. На ўзорах тканых і вышываных вырабаў зашыфраваны аповед пра жыццё сялянаў і навакольную прыроду.

– Вельмі карпатліва была гэтая праца, – кажа І. Харанека. – Спачатку сеялі лён, потым яго ірвалі, слапі, падымалі, вязалі ў снапы, сушылі. Затым церабілі, мялі, расчэсвалі, пралі, ткалі, адбелвалі, шылі, аздаблялі прыгожым арнаментам.

У калекцыі музея ёсць і фартурх пачатку XIX стагоддзя, які перадала жыхарка вёскі Кацярына Івануна Лагуціна. Ёй гэтая рэліквія дасталася ў спадчыну ад сваёй прабабулі.

На паліцы гаспадары хаты захоўвалі міскі, слоікі, лыжкі, званы, мацацёры (гліняны посуд, у якім церлі каноплі альбо мак, каб атрымаць малачко, яно было патрэбнае ў час посту на бедную куццю). З посуду прыцягваюць увагу спаршы – гліняныя гаршчэчкі, злучаныя агульнай ручкай, у якіх сяляне бралі ежу, калі ішлі працаваць у поле. У задняй частцы хаты знаходзіцца калаўрот (самопралка) і прасніца з кудзеляй.

– У сялянскіх сем’ях дзядучынак з сямі гадоў вучылі прасці, – распавяла мой экскурсавод Мая Штукар. – А да пятнаццаці гадоў яны ўжо ўмелі ткаць і рыхталі сабе пасар.

У задняй частцы сялянскай хаты знаходзіліся і іншыя прадметы, неабходныя для гаспадарання – ступа, у якой таўклі проса, маслабойка і нават мышалоўка.

Вось такая экскурсія адбылася па школьным этнаграфічным музеі ў Кіціне. Пасля такіх сустрэчаў з мінулым востра адчуваеш сувязь з продкамі.

Самопралку сваёй прабабулі паказвае Мая Штукар

Мікалай ШУКАНАЎ
Фота аўтара

Дзеля веры ў перамогу гістарычнай праўды

(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 7)

Ён адказаў: «Часцей звычайнага мы сустракаліся з Іванам Данілавічам увосень 1996-га, пад час напісання ім прадмовы да майёй другой кніжкі вершаў “Запаленне душы”. Размаўляць з майстарам было вельмі цікава. Адным з галоўных умоў паспяховай творчасці пісьменніка ён лічыў... цярпенне. Сёння я хачу гэта чарговы раз пацвердзіць, а гэтаксама ўспомніць геніяльнага самаму ў табе самім. Я прытрымліваўся гэтага ў кніжках».

На ўсё жыццё запомніў аўтар і такія праўдзіва-вострыя словы старэйшага сябра, якія прыводзіць у іншым нарысе «Аварыя сумлення: расповед пра падады і прынцыпы». Неяк у траўні 1988-га загадчык аддзела навінаў «Сельскай газеты» Барысенка забег у «Маладосць» да Сіпакова. Цытую: «Іван Данілавіч узначалваў аддзел мастацтва, крытыкі і бібліяграфіі, потым працаваў адказным сакратаром вядомага часопіса. Ён узяў у рукі апошні нумар майёй газеты: “Чытай, што вы друкуеце... Мне сорамна, а табе?”. Тышчуў пальцам у вялікі водгук беларускага начальніка на чарговую саюзную пастанову і вымавіў: “З нашага ўгодлівага, ліслівага, падлізлівага запалу з нас смяюцца ўжо ва ўсім свеце. Зноў будзем першымі ў Саюзе нешта перавыконваць, як з разбурэннем храмаў, атручаннем зямлі, асушэннем балот, здзекам над нашымі рэчкамі, не кажу ўжо пра мову... Амаральна гэта, разумееш, тым больш амаральна, калі выкарыстоўваеш для гэтага і чарговы падман...”».

Нарыс «Аварыя сумлення» пра Чарнобыльскую катастрофу, а дакладней – пра яе палітычнае вымярэнне і подзвіг ліквідатараў. А словы Я. Сіпакова пададзены ў кантэксце неадказных і злачынных дзеянняў партыйнага чынавенства рэспублікі ў той трагічны час, для якіх узнагароды, службовае становішча, кар’ера сталі галоўнымі.

Аўтар згадвае рэакцыю тагачаснага першага сакратара ЦК КПБ Мікалая Слюнькова на настойлівыя парады адразу пасля ава-

рыі дырэктара Інстытута ядзернай энергетыкі АН БССР Васіля Несцяранкі пра неадкладную ёдавую прафілактыку насельніцтва і адсяленне бліжэйшай да станцыі яго часткі. Кіраўнік Беларусі раіў не панікаваць і не хваляваць народ – маўляў, на станцыі разбіраюцца, – і казаў: «Нельга забываць: ідзе халодная вайна. Мы абкружаныя ворагамі...». А потым яшчэ, у процівагу ўкраінцам, якія дамагаліся ў Крамлі фінансаў, медыкаментаў, дазіметрычнай апаратуры, за 15 хвілінаў адрапартаваў «старэйшаму брату», што ў нас усё нармальна, справімся сваімі сіламі. І як ні сумна і ні драматычна, часам гісторыя паўтараецца...

Слушна і актуальна У. Барысенка падсумоўвае: «Наступствы тэхнагеннай аварыі, хоць і не даастатку, ліквідаваць можна. Каб ліквідаваць аварыю сумлення – сродкаў на зямлі яшчэ і не прыдумалі, ды і ніколі іх не знойдуць».

Героі нарыса – ліквідатары-міліцыянеры, былыя супрацоўнікі падраздзяленняў аховы МУС. Чаму яны? Па-першае, міліцыя была адным з найбуйнейшых фармаванняў ліквідатараў. Па-другое, аўтар мае непасрэднае дачыненне да праваахоўнікаў, бо больш за 15 гадоў адпрацаваў спачатку ў міліцэйскай шматтыражцы «На страже», а потым у цэнтры культурына-выхаваўчай работы Дэпартаменту аховы МУС Рэспублікі Беларусь.

Заўважу: на старонках «На страже» за ўсю гісторыю газеты, пачынаючы з выхаду яе першага нумара

ў 1931 годзе, ніколі не друкавалася такіх аб’ёмістых і змястоўных беларускамоўных матэрыялаў на розныя тэмы, найперш пра нацыянальную культуру, як тыя, што належалі У. Барысенку. Кажу гэта адказна, бо сам вывучаў усю шматгадовую падшыўку газеты. Журналіст пісаў пра Я. Брыля, Змітрака Бядулю, М. Гарэцкага, Якуба Коласа, Кандрата Крапіву, А. Куляшова, Янку Купалу, Янку Маўра, П. Труса, Цётку... – пісаў цікава і прыгожа, каб пазнаёміць з русіфікаваных праваахоўнікаў з багатай спадчынай свайго народа і данесці да іх слова беларускае. Ён таксама з’яўляецца аўтарам першай кнігі на роднай мове па гісторыі стварэння, стаўлення і развіцця службы аховы МУС – «На варце грамадскага спакою» (2018). Гэта ўсё пра ўнёсак аўтара ў беларускасць.

Беларускамоўную частку кнігі складаюць гэтыя «Вельныя ночы: расповед пра зямляцкі трохкутнік» і два нарысы – «Друкарскі хлеб: расповед пра роднае выдавецтва» і «Паэтычная гісторыя: расповед пра Семашкевіча і Мяснікова». Спынюся на апошнім.

Мяркую, галоўны герой у ім усё ж Міхась Чарота, стаўленне да асобы якога, паводле апаводу, па-рознаму выявілі літаратары і навукоўцы Рыгор Семашкевіч (1945 – 1982) і Анатоль Мяснікоў (1950 – 2011).

Не буду пераказваць змест, але нагадаю пра малавядомую сёння публікацыю, на якую робіцца акцэнт у нарысе: артыкул блізкага сябра аўтара кнігі

Журналісты Уладзімір Барысенка (справа) і Анатоль Мяснікоў на прэс-канферэнцыі (сярэдзіна 1980-х гг.)

А. Мяснікова «Паэт-трыбун. Чалавек часу. Ахвяра рэжыму», надрукаваны ў 1996 годзе ў «Звяздзе». Ён апавядае пра выкрывальніцкі верш М. Чарота «Суровы прыгавор падпісава першым». Рэдакцыя атрымала на артыкул адзіны (!) водгук, але які! Быў ён ад вядомага літаратуразнаўца, прафесара Брэсцкага ўніверсітэта Цімоха Ліякумовіча. «Такі ўрок, – пісаў прафесар, – трэба выкарыстоўваць дзеля таго, каб не паўтарыліся абставіны, якія прымушаюць чалавека забывацца аб сваім прызначэнні, аб тым лепшым, чым адаравала яго прырода. Кожнаму чалавеку ў любы момант наканавана праходзіць выпрабаванне на чэснасць і подласць. Вера ў перамогу гістарычнай праўды дапамагае зрабіць маральны выбар на карысць добра. Толькі трэба глыбока ўнікаць у тра-

гедыю эпохі, у трагедыю асабістых лёсаў».

Магу пашкадаваць, што ў кнігу не ўвайшло болей падобных твораў. Упэўнены, У. Барысенка можа яшчэ шмат цікавага распавесці пра знаных пісьменнікаў і паэтаў. За 45 гадоў журналісцкай дзейнасці яму давалося папрацаваць у розных выданнях – газеты «Знамя юности», «Сельская газета», «Белорусская нива», «На страже», часопіс «Беларуская думка». Калегамі ў гэтых калектывах былі Марыя Вайцяшонак, Уладзімір Глушакоў, Васіль Жукковіч, Браніслаў Спрыччан, Віктар Супрунчук, Мікола Федзюковіч, Васіль Шырко, Яўгенія Янішчыц, першы афичны Нобелеўскі лаўрэат Святлана Алексіевіч.

Падсумаваць водгук-роздум на кнігу аўтара хацелася б яго ўласнымі словамі: «Складальнікамі прапанаванай кнігі сталі жыццё і абставіны, час і памяць, якія вымушаюць кожнага з нас заглянуць у свой унутраны свет і яшчэ раз задумацца пра мэту і сэнс не толькі свайго асабістага існавання. Аўтар падкрэслівае, што змагчы і паспець зрабіць радасць і задавальненне, задуму і прызначэнне больш рэальнымі, адчувальнымі і поўнымі, прыцягнуць да жыццявага імгнення водблеск вечнага, нецмянеючага святла, быць першапачаткова і даастатку застацца чалавекам – праграмава выключна самай разумнай істоты».

Нарада ў «Сельскай газеце»: у цэнтры загадчык аддзела навінаў Уладзімір Барысенка, стаіць – галоўны рэдактар Леанід Толкач. 25 снежня 1986 г.

Ліпень

11 – **Рэй Іван Пятровіч** (1930, Брэсцкі р-н – 2002), жывапісец, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, лаўрэат спецыяльнай прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь (2000) – 90 гадоў з дня нараджэння.

14 – **Алесь Астапенка** (Аляксандр Кірылавіч; 1920, Добрушскі р-н – 1970), паэт, перакладчык – 100 гадоў з дня нараджэння.

14 – **Брылон Вольга Герцаўна** (1965), музыкантаўца, музычны крытык, рэжысёр музычных праграмаў – 55 гадоў з дня нараджэння.

15 – **Грунвальдская бітва** (1410), выршальная бітва Вялікай вайны 1409 – 1411 гг. паміж ВКЛ і Польшчай з аднаго боку і Тэўтонскім ордэнам з другога – 610 гадоў з часу бітвы.

15 – **Дубоўка Уладзімір Мікалаевіч** (1900 ці 1901, Пастаўскі р-н – 1976), паэт, празаік, перакладчык, лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Янкі Купалы (1962) – 120 гадоў з дня нараджэння.

15 – **Мяснікоў Анатоль Фёдаравіч** (1950, Талачынскі р-н – 2011), вучоны-гісторык, літаратар, публіцыст, лаўрэат

Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1994), прэміі Саюза журналістаў Беларусі (1993) – 70 гадоў з дня нараджэння.

15 – **Праабражэнскі Уладзімір Барысавіч** (1950, Гродна), архітэктар, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1998) – 70 гадоў з дня нараджэння.

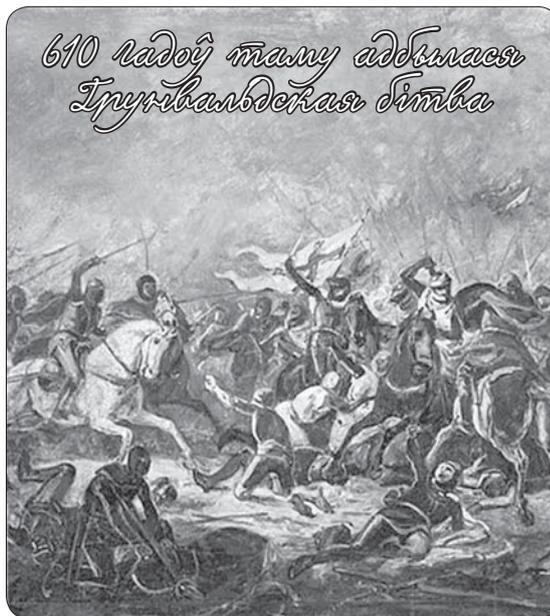
16 – **Белавусова Галіна Аляксандраўна** (1950), танцоўшчыца, заслужаная артыстка Беларусі – 70 гадоў з дня нараджэння.

16 – **Загорская Ніна Сямёнаўна** (1940, Баранавіцкі р-н), паэтэса, публіцыст, крытык, заслужаны дзеяч культуры Беларусі, лаўрэат прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь «За духоўнае адраджэнне» (2004) – 80 гадоў з дня нараджэння.

16 – **Цвяткова Ірына Міхайлаўна** (1950), кампазітар і піяністка, заслужаная артыстка Беларусі – 70 гадоў з дня нараджэння.

17 – **Бандарэнка Андрэй Васільевіч** (1955, Вільня), кампазітар, педагог, прагаіерэй, заснавальнік Гродзенскай капэлы, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1994), прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь «За духоўнае адраджэнне» (2003) – 65 гадоў з дня нараджэння.

610 гадоў таму адбылася Грунвальдская бітва

Атака аб'яднанага войска Вялікага Княства і Кароны на крыжакоў (фрагмент каціны Фелікса Сыннеўскага «Бітва пад Грунвальдам», прыкл. 1848–1850 гг.)

Што ў вандройку ўзяць?

Лета – добрая пара для вандровак і шпацыраў. Час, калі можна выправіцца па родным краі спасцігаць яго прыгажосць і багацце. Але ў многіх узнікае пытанне, што браць, каб якасна харчавалася ў дарозе. Бо доўгая хадзьба і свежае паветра спрыяюць вашаму апетыту. Арганізм жа запатрабуе аднаўлення сілаў і энергіі. Несці з сабою цяжкія прадукты, што хутка псуецца, – не варыянт. То што ж тады выбраць у дарогу?

Пачнем з таго, што дакладна БРАЎНЯ НЕ ТРЭБА. Выкрасліце са спісу цяжкія біткі посуд, металічныя цяжкія тэрмасы, бітоны. А таксама такія прадукты, як вараная каўбаса, смажаная ці вараная курыца, вэнджаная рыба, яйкі, сакавітая гародніна, пірожныя. Такім чынам, пакідаем дома ўсё, што можа сапсавацца пад спякотным сонцам і ў выніку выклікаць атручэнні, усё, што можа пацекчы, расціснутца і прынесці дадатковыя лішнія клопаты.

Збіраючыся ў паход, абавязкова ТРЭБА ўзяць паходны посуд для прыгатавання й разагравання ежы – ён зроблены з нержавейнай сталі або бяспечнай пластыку. Аднаразовы посуд для доўгатэрміновага паходу не падыходзіць, ён хутка ламаецца, губляецца і забруджвае навакольнае асяроддзе. А мы ж думаем не толькі пра свой кароткачасовы камфорт, але і пра тых, хто пройдзе пасля нас, урэшце – пра наступныя пакаленні (пластыка раскладаецца стагоддзямі і выдзяляе ў глебу і паветра шкодныя рэчывы). Таму ложка павінна быць сталёная, а відэлец можна і не браць. Не забудзьцеся

пра нож, пажадана браць сцізорык, складны нож.

Часта здараецца, што распальваць вогнішчы на прыродзе нельга або ўзнікаюць праблемы з драўнінай, або нязручна валакчы з сабою запас дроваў, тады неабходны запалкі і гарэлка на зручным паліве. Усё можна размеркаваць паміж усімі ўдзельнікамі вандройкі.

ЗАПАС ЕЖЫ разлічваецца зыходзячы з колькасці дзён, удзельнікаў, геаграфічных асаблівасцяў (напрыклад, ці будуць па дарозе крамы), ад складанасці маршруту і спосабаў перамяшчэння. Без-

умоўна, і зыходзячы з уласных упдабанняў.

Аснову харчавання павінны складаць вугляводныя прадукты – грэчка, рыс ці іншыя кашы, макароны. З мяса найлепей браць вяленае, сухое або кансерваванае (тушаніна).

Веgetарыянцы могуць узяць з сабою бабовыя ў сухім ці кансерваваны выглядзе.

Можна ўзяць сушаныя прадукты – яны мала важаць і доўга захоўваюцца (зяленіва, малако, гарэхі, грыбы, сухафрукты). Вазьміце невялікую колькасць улюбё-

ных прыправаў, каб разнастаіць харчаванне на прыродзе.

Паруцца ўзяць запас любімага чаю – прахалоднымі вечарамі ён будзе дарэчы, да таго ж дадасць утульнасці і рамантыкі. Да чаю прыдадуцца цукеркі-смактулькі.

Зрэшты, у залежнасці ад месца паходу і часу можна ў полі або лесе знайсці зёлкі для гарбаты, ягады, грыбы і пад.

Для вандройкі адмяняецца правіла на забарону ласункаў, энергетычны перакос павінен быць у кожнага вандройніка. Могуць быць згущанае малако, халва, гарэхавы батончык, шакалад. Тое, што можа ўзбадзёрыць і будзе ўзнагародаю да чаю за цяжкую дарогу.

Цяпер – ПРЫБЛІЗНАЕ МЕНЮ на аднаго вандройніка на адзін тыдзень.

- 1 кг крупаў,
- 100-200 грамаў мяса,
- 200 грамаў бабоў,
- 300 грамаў сушанай гародніны,
- 200 грамаў сухога малака,
- 300 грамаў сумесі сухафруктаў і гарэхаў,
- чай або кава па неабходнасці,
- сладчы,
- спецы,
- соль.

Вада ў вандройцы патрэбная не толькі для спаталення смагі, але й для прыгатавання ежы. Прадумваючы маршрут, вивучайце карту мясцовасці на прадмет наяўнасці крыніцаў ды іншых месцаў, дзе можна набраць вады (населеныя пункты з калодзежамі, крамы). Для пераноскі вады аптымальнымі лічацца паўтаралітровыя пластыкавыя бутэлькі, а таксама бутлі на 5 літраў.

Не пакідайце ў вандройцы ежу без нагляду, старанна накрывайце яе ад непагадзі, дробных грызуноў, мух і жамяры.

Падрыхтаваў
Лявон ПАЛЬСКИ

Народ сказаў...

Міхась. Алё? Гэта школа? Запрасіце дырэктара, калі ласка, да тэлефона.

Дырэктар. Я вас слухаю.

Міхась. Ваш вучань Міхась Качкін хворы і не можа прыйсці на заняткі.

Дырэктар. А хто са мной размаўляе?

Міхась. Мой бацька.

- Даўно курыш?
- З дзяцінства.
- А колькі табе гадоў?
- Дзясяты пайшоў.

Суддзя. Адкуль у вас гэта пэўнасць, што Дзергача падсудны ўтапіў, а не сам ён утапіўся?

Сведка. Бо ў кішэні ў нябожчыка была бутэлка гарэлкі. Каб сам тапіўся, то не змарнаваў бы, а выпіў бы.

- Што купіў, кум Іван?
- Паліто. А ты, Сцяпан?
- Новыя боты.
- Замочым?
- Па-а-йшлі.

Выпілі па першай шклянцы.
– Не бярэ, кум Іван, трасца яе матары.
– Давай па другой.

Культулі па другой.
– І другая не бярэ, Сцяпане. Давай па трээ-ц-цяй...

Назаўтра яны прачнуліся пад плотам.

– Уставай, кум Іван, трэцяя ўзяла...

– Што ўзяла?
– Тваё паліто, а мае новыя боты.

Жонка. Ах ты п'яніца, гультай! Зноў прыйшоў дамоў раніцою. Скажы, што б ты рабіў, каб я гэтак позна прыходзіла?

Муж. Нічога. Сказаў бы: ідзі, маё золатца, спаць.

– Братачка, вып'ем яшчэ па чарцы. Бог ведае, калі ўбачымся...

– Выпіць вып'ем, але я цябе і цяпер ужо кепска бачу.

П'яны заснуў на дарозе і не чуў, як у яго сцягнулі з ног боты.

Едзе фурман і крычыць:
– Прымай ногі!

А п'яны, зірнуўшы на свае босыя ногі, адказвае:

– Едзь, браце, смела! Гэта не мае, мае ў новых ботах.

Паводле зборніка «Беларускія народныя жарты» (сабраў Змітро Бяспалы; Мінск, 1970)

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

ПРАМЫСЛОВАЯ ГРАФІКА – від прыкладной графікі, што абслугоўвае сферу вытворчасці і збыту прамысловай прадукцыі (таварныя знакі і ярлыкі, фірменныя знакі, выдавецкія маркі, упакоўка; рэкламныя выданні – буклеты, каталогі, праспекты і інш.) і сферу кіравання вытворчасцю (дзелавыя паперы, бланкі, канверты і інш.). Паводле сваіх задач адрозніваецца ад графічнага дызайну (дзелавыя паперы, бланкі, канверты і інш.). Паводле сваіх задач адрозніваецца ад графічнага дызайну (дзелавыя паперы, бланкі, канверты і інш.). Паводле сваіх задач адрозніваецца ад графічнага дызайну (дзелавыя паперы, бланкі, канверты і інш.). Паводле сваіх задач адрозніваецца ад графічнага дызайну (дзелавыя паперы, бланкі, канверты і інш.).

явы, колеравае і паліграфічнае вырашэнне.

Прамысловая графіка паходзіць ад клеймаў і гандлёвых марак, вядомых са старажытнасці. У працэсе развіцця гандлёва-гашовых стасункаў яна сфармавалася як асобная галіна мастацкай дзейнасці, падпарадкаваная развіццю масавай вытворчасці і рынку. Канчаткова сфармавалася ў канцы XIX ст. з узнікненнем калектываў прафесійных мастакоў, якія спецыялізаваліся ў галіне рэкламы, афармленні ўпакоўкі і інш. Стыльовае развіццё прамысловай графікі цесна звязанае з агульным развіццём пластычных мастацтваў. Сучасная прамысловая графіка ўключае ў сябе сістэму мастацкага канструявання (т.зв. дызайн-графіка), шырока выкарыстоўвае тыповыя для яе метады праектавання.

ПРАМЯНІСТЫЯ – легальная патрыятычная арганізацыя студэнтаў Віленскага ўніверсітэта. Існавала з 6 мая і да канца мая 1820 г. Заснаваная Т. Занам. Аб'ядноўвала моладзь з Беларусі, Літвы і Польшчы. Кіраўніцтва прамяністымі ажыццяўлялі філаматы.

Структура арганізацыі распрацаваная А. Петрашкевічам, статут «Пятнаццаці правілаў» складзены Ю. Яжоўскім і зацверджаны 20 мая 1820 г. рэктарам універсітэта Ш. Малейскім.

Асновай дзейнасці прамяністых была абвешчана Занам тэорыя прамяністасці пра ўзаемны ўплыў («выпраменьванне») на людзей іх «духоўнай узвышанасці». Формай сваіх сустрэчаў і стаўленнем да быцця прамяністыя дэманстравалі свой пратэст у стаўленні да сучасных нормаў.

Распушчана па патрабаванні Віленскага капітула. Замест прамяністых філаматы стварылі тайную патрыятычную арганізацыю філарэты.

У мастацкай літаратуры арганізацыя адлюстраваная ў аповеці Змітра Дзядзенкі «Орден прамяністых».

церкамі. Вядомыя таксама сучасна-налітвыя шклянныя пацеркі-пранізкі, знешне падобныя да бронзавых пранізак.

На тэрыторыі Беларусі пранізкі XI–XII стст. знаходзяць у Віцебскай і на поўначы Мінскай абласцей.

ПРАЊІК – пляскаты драўляны брусок з ручкай, якім перылі (пралі) бялізну пры мыцці, палотны пры адбелванні; ім таксама абівалі лён, проса. На тэрыторыі Беларусі вядомы з XI–XII стст.

Пранік

ПРАНЧЫНСКІ Мацэй – танцоўшчык і балетмайстар 2-й паловы XVIII ст. Нарадзіўся ў Беластоку (цяпер Польшча). Вучань А. Пуціні. У 1765 – 1772 гг. танцоўшчык прыдворнага тэатра гетмана Браніцкага ў Беластоку, у 1774 – 1776 гг. выконваў галоўныя партыі паўхарактарнага плана ў балете Варшаўскага тэатра. Як балетмайстар пералажыў для варшаўскай сцэны балеты «Дыяна і Эндыміён», «Сідней і Сіль», «Палыванне Генрыха IV». У 1777 г. выступаў у Слоніmsкім тэатры Агінскага, у 1780 – 1785 гг. танцоўшчык і балетмайстар прыдворных тэатраў Сапегаў у Ружанах (у 1784 г. паставіў балет «Літасціваць Ціта») і Дзярэчыне. У 1794 – 1795 гг. дырэктар трупы ў Вільні. Выступаў у прыдворным Шклоўскім тэатры Зорыча, які лічаць пачынальнікам балета Расійскай імперыі.

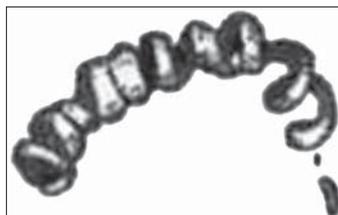
Аб М. Пранчынскім можна прачытаць у артыкуле Г. Барышава «Маёнткавыя прыгонныя тэатры» (кніга: «Гісторыя беларускага тэатра», т. 1; Мінск, 1983).

Графічнае афармленне лыжаў Целяханскай фабрыкі (маст. С. Саркісай, Л. Малаў, 1984 г.)

Знак выставы «Дызайн Беларусі» ў Маскве (аўтар С. Саркісай, 1981 г.)

Знаходка з гарадзішча Рацёнкі: спіральная пранізка (фрагмент)